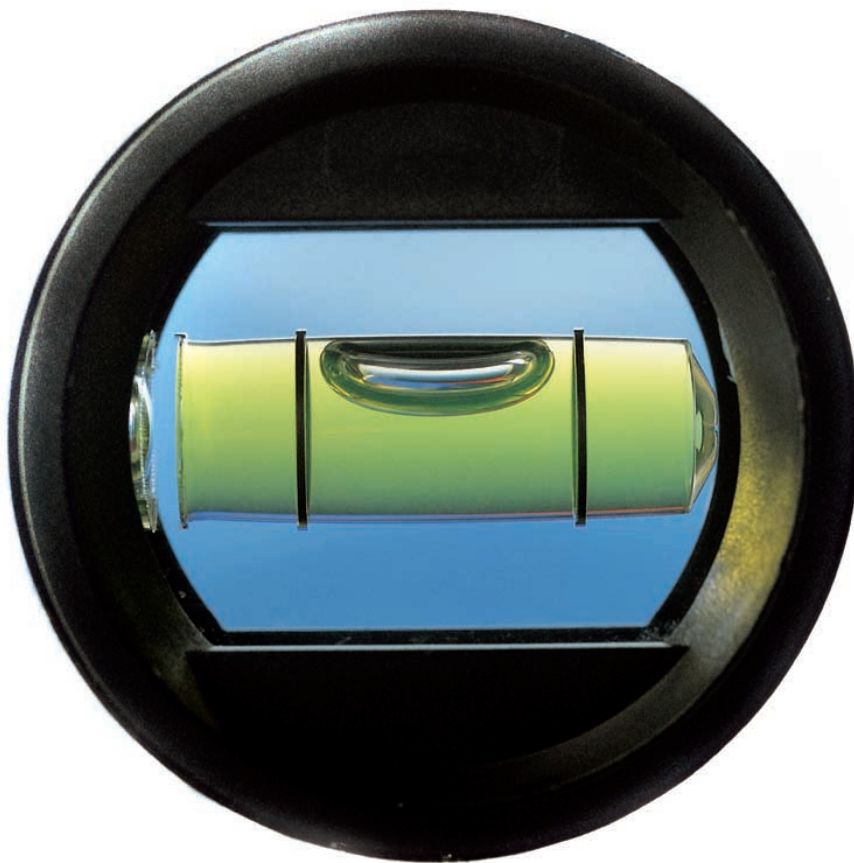

2

INFORMATIONEN Sök och värdera

Nummer två i en serie på tre om journalistik som arbetsmetod i skolan. **Från Tidningsutgivarna.**

Information-sök och värdera är ett av tre pdf-material som tillsammans ger dig som lärare en god inblick i hur du kan arbeta med journalistiskt material och journalistiska metoder i din undervisning för att stärka elevernas förmåga att förhålla sig källkritiskt till sitt eget och andras material.

De övriga två delarna är:

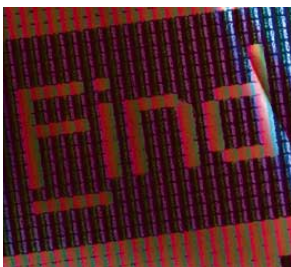
Metoden

I detta pdf-material ger vi en inblick i den journalistiska metoden och anpassar den för skolarbetet.

Vem äger vad?

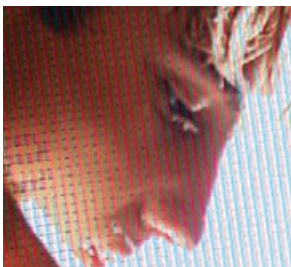
Vad får man skriva? Offentlighetsprincipen och upphovsrätten

Författare: Mats Hemberg, TiS Göteborg

Att söka information

En väl avgränsad fråga måste vara motorn i all informationssökning. Först när frågan är tydlig kan ett systematiskt sökande börja. Olika slags frågor kräver olika sökvägar. [Gå dit >](#)

Var finns informationen?

I det här kapitlet går vi igenom några olika sätt att välja sökverktyg och sökvägar på Internet. [Gå dit >](#)

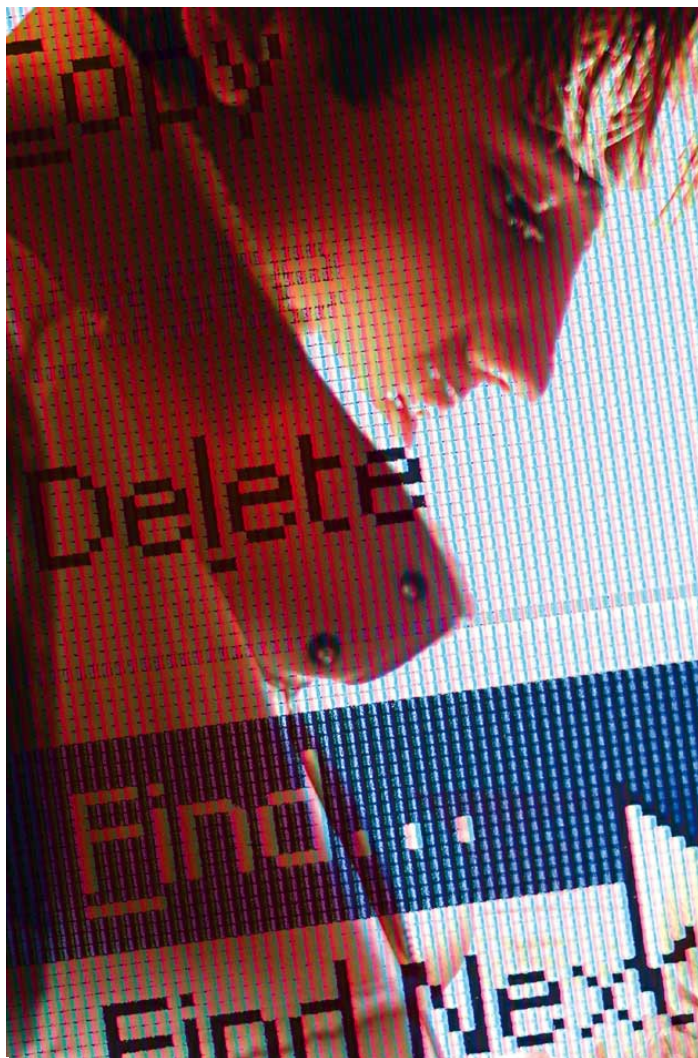

Kontrollera källan

Kapitlet tar upp förutsättningarna för att källgranska på Internet men även hur vi kan källgranska både text och bild i dagstidningar. [Gå dit >](#)

Så här använder du detta material. I botten av varje sida finns två pilar åt olika håll. Om du klickar på den högra hoppar du framåt en sida, om du klickar på den vänstra hoppar du bakåt en sida.

Om du klickar på • innehåll kommer du tillbaka till denna sida.

Att söka information

En tumregel vid all informationssökning är att formulera en tydlig fråga. Då har du mycket bättre förutsättningar att hitta det du vill ha svar på. En tydligt formulerad fråga hjälper till att fånga in relevant information. Men frågans karaktär styr också kvalitén på den information du söker. Här beskriver vi nivåerna på de så kallade journalistiska grundfrågorna.

Som du frågar får du svar

Fakta

Frågor som leder till benämning av fakta

- Hur många ...?
- Vad heter ...?
- Vem byggde ...?
- Var ligger ...?
- När inträffade ...?

Orsak

Frågor som leder till berättande om orsak/konsekvens och händelseförlopp

- Varför inträffade ...?
- Hur utvecklades ...?
- Vilka följder får ...?

Åsikt

Värdeladdade frågor som kan ge olika svar beroende på vem som svarar

- Vilka tycker inte samma som ...?
- Varför tycker x att det viktigt med ...?
- Hur kan x vara bättre än y ...?
- Vems fel är det att ...?
- Hur kan man komma till rätta med ...?

Beskrivande arbeten kan upplevas som enklare genom att de fakta man arbetar med är **kvantitativa och av typen sant/falskt eller finns/finns inte**. Men det är viktigt att också få ställa sådana frågor som ger divergerande svar och visar att analyser och generaliseringar **ofta bottnar i skillnader i värderingar och livsåskådning**.

Var finns informationen

Du kan finna svaren på dina frågor på många olika håll och många olika sätt.

Svaren finns i verkligheten, bland människor runt omkring dig, i böcker och bilder, dagstidningar eller på Internet. Du kan läsa dig till svaren eller studera bilder, se på filmer eller lyssna på ljudupptagningar.

Ibland är det bättre att intervjua en person som är insatt i ämnet och det kan i sin tur ske via telefon, genom att ni träffas eller skriftligt.

Karaktären på temat och dina frågor avgör vilket sätt som är lämpligt och valet av källa påverkar trovärdigheten.

Vad söker du?

Var noggrann med att göra klart exakt vad det är som du letar efter. Är avsikten med din sökning att få nya infallsvinklar och idéer, att fördjupa dig, att få fler fakta, att översiktligt ringa in ett område eller att samla in olika åsikter om ett fenomen.

Att söka på Internet

För att framgångsrikt söka på nätet bör man veta vad man gör. Innan du sätter dig framför datorn, tänk igenom vad du vill ha svar på. Att leta efter lösryckta fakta leder ofta bara till en ostrukturerad mängd information, vilket skapar förvirring.

Välj rätt sökmeth

Välj rätt sökmeth beroende på ditt syfte. Är du på jakt efter översikter kanske en katalog ger bäst resultat. Söker du fördjupningar kan bibliotekets länklista vara bäst. Åsikter eller värderingar bör du hitta i bloggar och diskussionsgrupper. Enkla fakta finns i uppslagsverk.

Populära söktjänster som Google och Yahoo erbjuder två olika tjänster – **sökmaskiner och kataloger**. Sökmaskinen är ett datorprogram som automatiskt söker av webben och samlar på sig uppgifter om olika webbsidor. Denna information lagras i stora databaser. För att hitta effektivt i söktjänsternas databaser är det bra att känna till olika sökmeter. Söktjänsternas kataloger är däremot ordnade av människor. Jämfört med sökdata-baserna finns det i katalogerna bara en bråkdel av antalet länkar. Men katalogernas länkar är noggrant utvalda och, som regel, logiskt ordnade i kategorier.

Trampa upp dina egna stigar på nätet

Välj ut några söktjänster och lär dig hur de fungerar genom att läsa hjälpsidorna. Spara sökresultaten som bokmärken. Gör gärna egna länklister. Byt tips om bra webbplatser med andra. Efter ett tag lär man sig att hitta på nätet på ett mera intuitivt sätt. Du kanske har glömt adressen till en webbsida men du kommer ihåg var du hittade länken. Så småningom får du några favoritställen varifrån du vet att du kan hitta vidare.

1. Formulera den fråga du vill ha svar på

2. Välj en lämplig kategori i en av sökmotorernas kataloger. Där hittar du med säkerhet användbara länkar. Komplettera gärna med några sökningar med hjälp av sökmaskinen. Lär dig att utnyttja olika specialtecken vid sökningen (se nästa sida).

3. Bokmärk webbsidor som länkar i webbläsarens Favoriter. Sortera dina favoriter i mappar. Ibland kan en webbplats visa sig vara bra bara på namnet, adressen och beskrivningen, i andra fall är det nödvändigt att gå in på sidan och se hur den ser ut.

4. Grovsålla länkarna Det gäller att inte samla på sig för många länkar, grovsålla från början. Fler än 10 - 20 länkar blir lätt ohanterligt.

5. Skapa en egen länklista Därefter är det dags för nästa fas. Gå in på varje bokmärkt favorit och se vad webbsidan innehåller. Kopiera över adresserna till ett word-dokument och skriv en kort kommentar till var och en av länkarna. Efter att ha gått igenom tio webbplatser blir det annars svårt att komma ihåg vad som fanns var.

6. FYnda i länklistor Lär dig vilka webbplatser som har bra länklistor, till exempel olika bibliotek. Organisationer och myndigheter har ofta bra länklistor till andra användba-

ra webbplatser, ofta sådana som du inte alltid hittar i sökmotorerna. Det är här man kan göra fynd och hitta exakt den information man är ute efter.

7. Sidan återkommer Att arbeta på det här sättet tar tid, men efter ett tag upptäcker du att vissa webbplatser återkommer i länklistorna. Då vet man att ämnet är inringat och att man antagligen har fått tag i det mesta som finns om ämnet på webben.

8. Gör ett destillat Sedan återstår en kritisk hållning och att plocka bort de webbplatser vars innehåll mest är en kopia av någon annan. Det finns mycket osjälvständighet på nätet. Studera de anteckningar du gjort och gör återbesök till webbsidorna där det behövs. De webbplatser som nu återstår är troligen ett destillat av vad webben har att ge i ämnet.

9. Sammanfatta svaren Med hjälp av informationen på de webbsidor som du nu har kvar ska du så kortfattat som möjligt besvara den fråga du ställde. Markera om det finns olika svar eller om uppgifterna skiljer sig åt.

10 Fördjupa din sökning i diskussionsgrupper och i bloggar. Vissa frågor får olika svar beroende på var man hämtar sin information. Det handlar då ofta om värdeladdade frågor. I diskussionsgrupper och i bloggar kan du söka olika argument och analyser till sådana värdeladdade frågor.

Infarter till information på Internet

Det finns många infarter till information på Internet. Det krävs en aktiv hållning där du testat de olika hjälpmedlen. Att välja rätt infart sparar mycket tid i informationssökningen.

- **Sökmotorer** till exempel www.google.se eller www.allthetwebb.com/

- **Egna bokmärken**

- **Diskussionsgrupper** på till exempel debatt.passagen.se/. Om du inte själv vill göra inlägg kan du läsa om andras åsikter och också få en del tips om var man kan hitta information.

- **Bloggar** till exempel <http://intressant.se/>

- **Länklistor**. Ta för vana att alltid gå igenom intressanta webbsidors länklistor. Där finns ofta bra länkar inom området. T.ex <http://www.molndal.se/bibl/>

- **Kataloger** till exempel <http://se.altavista.com/>

- **Databaser** till exempel <http://www.scb.se/>

- **Uppslagsverk** till exempel <http://www.ne.se/>

•sök! +hund+katt	+	Bägge orden måste vara med
•sök! +hund-katt	-	Ordet katt får inte vara med
•sök! <input hund="" katt\""="" och="" type="text" value="\"/>	\"\"\"	Markerar fras som ska finnas ordagrant i dokumentet
•sök! hund*	*	Trunkera. När du inte vet exakt stavning eller vill ha flera företeelser. T.ex hundscola.
•sök! +host:gu.se hund	host	Ger bara träff på hemsidor inom den domänen.

Alla sökmotorer har bra söktips. Ta del av dem.

Uppgifter

Reporterns frågor

Läs en nyhetsartikel och prova att lista upp vilka frågor reportern ställt. Sök själv svaret på dessa frågor. Konstruera den fråga som hela artikelns kan sägas utgöra ett svar på.

Faktaruta

Välj en artikel i tidningen som du kan göra en faktaruta till. Ta hjälp av sömaskiner och kataloger på Internet för att hitta information till faktarutan.

Jämför kataloger

Jämför olika söktjänsters kataloger genom att söka svaret på samma fråga. Hur skiljer sig tjänsterna åt på t.ex kategorinamn, underkataloger, antalet länkar.

Loggbok

Flera elever söker svaret på samma fråga. För loggbok över sökvägarna som berättar om besökta länkar antalet klick på varje sajt, vilka ord som skrivits i sökformulär, antalet sökträffar etc.

Jämför och analysera vilka olika vägar klassen tagit.

Motsatt ståndpunkt

Hitta en artikel där en bestämd uppfattning kommer till uttryck. Sök i bloggar och diskussionsgrupper efter personer som har en annan uppfattning.

Kontrollera källan

För att ge läsare en chans att värdera nyheter eller information anger vi var vi hämtat den information som vi för ut.

Nyhetens ursprung har stor betydelse för trovärdigheten. I en dagstidning får vi lita på att journalisterna har kontrollerat sina källor, men när vi söker på nätet är vi mer utelämnade till vår egen förmåga att kontrollera källan.

Vilka källor verkar seriösa, objektiva och fria från underliggande motiv?

För att skilja bra information från tvivelaktig eller dålig information bör man särskilt kontrollera:

Källans trovärdighet

Vad är det som gör källan trovärdig eller inte? Vad gör den mer trovärdig än andra?

Är avsändaren känd, respekterad och ansedd?

Källans tillförlitlighet

Hur gammalt är materialet? Verkar informationen vara tillräckligt omfattande och detaljerad? I vilket syfte skapades informationen och vem vänder den sig till?

Kan man spåra några underliggande syften att försöka övertala eller pådyvla dig en uppfattning? Undviker författaren/informatören att ta upp vissa fakta eller att redovisa avvikande uppfattningar? Se upp med vaga eller svepande generaliseringar men också med en allt för påstridig information.

En tillförlitlig källa är aktuell, den tar upp flera perspektiv och redovisar avvikande åsikter eller kritik mot det som framförs.

Källans rimlighet

Sök efter formuleringar och andra bevis som tyder på att informationen är uppriktig, rimlig, balanserad och objektiv. Försök att avslöja tecken på intressekonflikter, schabloner och vanföreställningar. Språket får inte vara nedsättande eller föraktfullt, tonfallet bör vara uppriktigt och empatiskt. En rimlig källa upplevs som engagerad och förnuftig. Den presenterar budskapet/informationen på ett eftertänksamt sätt.

Källans referenser

Finns det någon källförteckning? Namnger författaren/informatören några kontakter, källor eller intervjupersoner? Finns det hänvisningar till arbeten, dokumentation och/eller undersökningar som styrker påståenden och faktauppgifter?

En väl understödd källa tillhandahåller övertygande belägg för påståenden och faktauppgifter. Man bör åtminstone hitta två, av varandra oberoende, källor som verifierar uppgifterna.

Dagstidningen som källa

När det gäller information från dagstidningar och andra massmedier bör man förhålla sig kritisk dels till det urval av nyheter/information som gjorts och dels till källorna i de texter och bilder som blir publicerade.

Kontexten.

- Var i tidningen hittar du materialet? En händelse kan tas upp på fler håll: nyhetsplats, ledarsida, kultursida och debatt.
- Finns nyheten på löpsedeln eller förstasidan?
- Finns bild/er till nyheten?
- Vad ligger intill artikeln? Kan detta "färga av sig" på nyheten?
- Finns nyheten även i andra medier?

Avsändare

- Egen nyhet eller nyhetsbyrå? Har tidningen sin egen korrespondent i området eller får man materialet från landets nyhetsbyrå?
- Varifrån kommer bilderna? Är de tagna nyligen eller är det arkivbilder?
- Har en av tidningens journalister, en frilansjournalist eller någon annan skrivit materialet?

Källor i artiklarna?

- iakttagelse på plats
- intervju med ögonvittne/n. Är dessa makthavare eller vanligt folk?
- intervju på plats eller per telefon?
- enligt annan källa
- pressmeddelande
- presskonferens

Vilka kommer till tals?

- * Om man pekar ut skyldiga eller syndabockar, får de då komma till tals?
- * Vem kan tjäna på att sova i informationen?
- * Vem/vilka kommer inte till tals?

Kolla bilden!

Till skillnad från en text, som vi självklart inser är skapad av en person, ser vi ofta en bild som en objektiv skildring av verkligheten, en direkt registrering av en händelse. Men valet att publicera en bild sker i en subjektiv process. På samma sätt som det är viktigt att se vilka grunder som ligger bakom en textpublicering är det lika viktigt att granska den process som ligger bakom publiceringen av en bild.

Följande frågor kan då vara relevanta att ställa

- En tidningsredaktion kan inte fotografiskt bevaka alla händelser. Varför har man valt att bilda just denna händelse?
 - Vid en fotografering tar fotografen oftast ett stort antal bilder. Varför har fotografen/bildredaktören valt just denna bild? Finns det skäl att anta att det vid samma tillfälle togs bilder som kunde ha skapat ett annat intryck av händelsen eller situationen?
 - Fotografen kan genom val av fotograferingsvinkel, ljussättning och beskärning förändra och påverka det intryck som vi får av en person eller händelse. Hur har fotografen i denna bild valt vinkel, ljus och beskärning? Hur påverkar det bildintrycket?
 - Vid urvalet av de bilder som ska publiceras har en tidning många olika bilder att välja på; från egna fotografer, från frilansare och från bildbyråer. Varför har denna bild valts ut för publicering?
- Nya tekniska hjälpmedel har gjort det allt enklare att på ett raffinerat sätt manipulera bilder. När det gäller redaktionella nyhetsbilder är detta inte en vanlig företeelse. Däremot bör man ständigt utgå ifrån att reklambilder och featurebilder kan vara manipulerade. Om en tidning manipulerat en nyhetsbild måste det tydligt framgå i bildtexten.

Kolla källan på Internet

Det är inte sant bara för att det finns på webben. Det finns stora skillnader i hur information hanteras i tryckta medier och på Internet. I tryckta medier har någon granskat texten - så är inte alltid fallet på webben. Tryckta medier går ej att ändra i - att ändra i texter på webben är en lätt sak och tryckta medier är också mycket svåra att förfalska...

Konsekvensen är att man måste vara medveten om flera saker när man tar ställning till en texts tillförlitlighet på Internet jämfört med en text som är tryckt.. Mycket på nätet är närmast att jämföra med ett flygblad från en extremorganisation eller struntprat från en berusad person i en krogkö. Annan information på nätet är lika tillförlitlig som tryckta källor. Om en myndighet har lagt ut en lagtext på sin webbsida kan du i huvudsak förutsätta att den är korrekt. Likaså står

en ansvarig utgivare bakom en dagstidning på webben. Kom alltså ihåg att Internet är heller ingen databas eller uppslagsverk i datorn. Var medveten om att det för Internet inte finns något granskande organ. Ansvaret för att bedöma informationens tillförlitlighet ligger alltså helt på användaren. Men med kunskap om nätet och lite sunt förnuft går det att sälla smörjan från pärlorna – att skilja desinformation från trovärdig information.

Checklista:

- Verkar innehållet på webbsidan vara vettigt?
- Vem har skrivit texterna?
- Vem äger webbsidan? Är det en officiell webbplats eller inte?
- I vilket syfte har sidan publicerats?
- När är den publicerad?

SÅ KONTROLLERAR DU SIDORNA PÅ NÄTET

Innehåll

Läs några rader. Redan här får du snabbt en uppfattning om innehållet är trovärdigt eller inte. Använd dina kunskaper: Stämmer fakta med vad du kan i ämnet? Vet skribenten vad han talar om? Är det välskrivet, är stavningen korrekt etc? Är det struntprat, glöm den webbsidan. Verkar det vettigt kan du gå vidare.

Kontrollera datum på sidan: Är sidan aktuell? Är inte sidan daterad är det oftast en klar nackdel. Det finns många kvarglömda sidor på nätet.

Utseende

Sidans utseende är en svårbedömd faktor. Det går inte att med säkerhet bedöma en sidas trovärdighet efter hur proffsig den ser ut. Däremot kan ofta sidans utseende ge en fingervisning om vad det är för sorts webbplats. En webbplats med senaste teknik signalerar att bakom denna finns någon med resurser och då förväntar man sig att innehållet också är högklassigt. Det behöver inte vara så.

En helt odesignad sida signalerar att här är det någon som inte förstår sig på Internet eller att det är en bortglömd sida från nätets barndom. Men det kan också vara en tung akademisk webbplats som struntar i layout. En gräll överformgiven sida signalerar amatör men det kan också vara en bra tjänst som inte haft råd att anlita en skicklig grafiker.

Det går alltså inte att med säkerhet bedöma en sidas trovärdighet efter hur proffsig den ser ut. En 14-årig hacker kan utan problem göra en supersida. Det kostar honom inte ett öre utan tar bara tid.

Adress

En viktig del av källkritiken är att ta reda på var och av vem sidan är utlagd. Ofta kan man redan i webbadressen se vilket företag, organisation eller myndighet som äger webbsidan. Men på mer "privata" webbplatser får man oftast söka på själva webbsidan.

En webbadress är uppbyggd på följande sätt
<http://www.domän.toppdomän/nivå 1 i filhierarkin/ nivå 2 i filhierarkin.html>

<http://www>. Denna del av adressen visar att det handlar om en sida som ligger på Internet.

Domän är den webbadress som företaget, organisationen, myndighet eller privatpersonen har valt för sin webbplats.

Toppdomän är ofta nationell. I Sverige har vi ".se", i Norge är det ".no" och i Finland ".fi" Men det kan också vara toppdomäner såsom .com, .edu, .nu, .net, .biz, .coop, .info, .gov, och .org.

Allt före toppdomänen (ex: .se eller .com) visar adressen man valt på nätet medan allt efter toppdomänen visar hur filerna och mapparna är organiserade i den dator/server som webbplatsen ligger på.

Många webbplatser ligger inte på en egen dator/server utan hyr plats på ett webshotell. Det webshotellet kan ligga var som helst på jorden.

RANGORDNING AV KÄLLOR PÅ INTERNET

Officiella webbsidor

Webbplatser som ägs av myndigheter (i demokratiska länder), universitet och institutioner är mest tillförlitliga. Nyhetstjänster på nätet är ungefär lika trovärdiga som andra nyhetsmedia.

Organisationer/företag

Hur tillförlitliga dessa är beror naturligtvis på deras allmänna trovärdighet. Jämför Amnesty med Nordland. Kommersiella företag lägger upp en webbplats för att marknadsföra sig själva, vilket innebär att man som användare ska se upp för reklam.

Enskilda hemsidesmakare

Dessa ansvarar själva för innehållet. Ofta ligger de hos en kommersiell Internetleverantör eller en gratis hemsidesvärd. Men en students undersida till en institutions hemsida eller en anställds egen sida under företagets domän är inte mer trovärdig.

>

Bloggar och debattinlägg i diskussionsgrupper.

Är ofta men inte alltid otillförlitliga. Ska de vara att lita på behöver du känna till skribenten. Usenet är oftast vildvuxet men kan i specialfall vara användbart. E-postlistor är ofta mer slutna och därmed bättre - här kan man hitta verklig expertis. Modererade listor är bäst. Undersök om e-postlistorna har arkiv. Chattar generellt - glöm dem.

Desinformatörer.

I botten på trovärdigheten ligger rena desinformatörer, fejkade webbplatser och bluffmakare.

Råd vid val av källa på Internet:

Välj källor som redovisar så många av följande punkter som möjligt:

- Namnet på författaren
- Författarens/informatörens titel, yrke eller position
- Författarens/informatörens organisationstillhörighet
- Datum när sidan gjordes och eventuella versioner eller uppdateringar
- Författarens/informatörens personliga data (adress, telefon etc)
- Referenser
- Avsikten med informationen
- Målgrupp för informationen
- Källor som uppvisar någon form av kvalitetskontroll?

Källangivelser

Att ange var man hittat en uppgift är viktigt. Här följer förslag på hur man kan ange sin källa från tryckta medier, Internet och även bilder.

Tryckta källor

Titel, år, författare, förlag

Tidningstitel, datum

Nyhetsbyrå, korrespondent

Intervjuer med, citat från angiven person

Bilder

Fotograf

Bildbyrå

Ange om det är en arkivbild, ett collage eller manipulerad bild

Webbaserade källor

- Författare
- Sidtitel, överskrift, <http://>-adress,
- När sidan är daterad och uppdaterad
- När den är nedhämtad

För seriösare ändamål som akademiska uppsatser bör man ladda ner sidan och spara den i datorn och också skriva ut den på papper (sidan kan ju vara borta från nätet i morgon).